

מקום וגעגוע מפגש מורים

רגע לפני - הקדמה

יום גוש קטיף חל בכ"ב בשבט, יום ההתיישבות הראשונה בגוש קטיף. הבחירה לציין את הקשר לגוש קטיף דרך יום הקמתו מסמלת עבורנו מהות של קשר בין אדם לאדמה, קשר בל יינתק; ובצורתו היום - קשר של יצירה וצמיחה מתוך געגוע.
במפגש זה נתמקד בנושא 'אדם, אדמה וגעגוע', ודרכו נתחבר לסיפור של גוש קטיף.

פתיחה

נתבונן ביצירה של מיכה אולמן "יסוד" (1989) הניצבת בשדרות רוטשילד בתל אביב.

(פורסם: ויקיפדיה)

- מה מזכיר לכם הסימון שיצר האומן באדמה?
- האם היסודות המופיעים ביצירה, נראים לכם שארית וזיכרון של מקום או התחלה של דבר מה חדש?
- מדוע לדעתכם בחר האומן ליצור יצירה שטוחה שקל לפספס אותה על אף מיקומה המרכזי?

רקע על היצירה

היצירה "יסוד" של מיכה אולמן, מהחשובים באומני ישראל וחתן פרס ישראל לפיסול, היא חלק מעיסוק רחב יותר של האומן במוטיב הבור. "אני אדם חופר", מעיד אולמן על עצמו. הבור בעבורו הוא גם חומר, גם פעולה וגם רעיון; החלל הנוצר ביצירותיו הוא פעמים רבות לב היצירה. (עבודות מפורסמות של אולמן בהקשר זה: "הספריה הריקה" המוצבת בכיכר בכל בברלין, ו "מצר - מסר")

"חפירת בורות היא פעולה פיזית הקושרת את גורלך למקום מסוים. לעומת יצירות אחרות הניתנות להעברה, בור הוא קבוע, הוא אסטרקט. הוא מכיל אוויר וריק. בור הוא אדמה שמקיפה ריק באותה מידה שהוא ריק שנוצר מחוסר באדמה. וריק זה מתחבר לשמיים. מתחבר ליקום כולו" (מיכה אולמן)

היצירה "יסוד" נמצאת בשדרות רוטשילד 129. על אדמת השדרה ניצבת תבנית ריבועית הנראית כקווי מתאר של חדרים מבטון, המזכירים יסודות של בית. גובה היצירה כגובה האדמה, ונראית כמעין שריד ארכיאולוגי הקורא למתבוננים בה לחפור לעומק ולחשוף את ראשיתו או להביט לגובה ולהשלים את אשר עתיד לצמוח. כלומר אפשר לראות / לקרוא את היצירה בשני אופנים: זיכרון של מה שהיה; והתחלה של מה שיהיה. היום נעסוק בקשר בין מה שהיה למה שיהיה; בקשר בין מקום לגעגוע.

לימוד - מגירוש לגעגוע

המלצות

- מומלץ לערוך את הלימוד בקבוצות למידה קטנות.
- ניתן לקטוע את הלימוד ולבקש מהמורים לשנות את מקום ישיבתם - "לעבור מקום". לאחר מכן ניתן להנכיח את חוויית מעבר המקום המפתיע באמצעות דיון בשאלות, כגון: איך היה המעבר? מה קורה במעבר? אילו תחושות עולות במעבר?

גירוש האדם מגן עדן

בראשית פרק ג:

(כב) וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹקִים, הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאֶחָד מִמָּנוּ, לְדַעַת, טוֹב וָרָע; וְעַתָּה פֶּן-יִשְׁלַח יָדוֹ, וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים, וְאָכַל, וַחַי לְעֹלָם.
(כג) וַיִּשְׁלַחֵהוּ ה' אֱלֹקִים, מִגֵּן-עֵדֶן--לְעֵבֶד, אֶת-הָאָדָמָה, אֲשֶׁר לָקַח, מִשָּׁם.
(כד) וַיִּגְרַשׁ, אֶת-הָאָדָם; וַיִּשְׁכַּן מִקְדָּם לְגֵן-עֵדֶן אֶת-הַכְּרִבִּים, וְאֵת לֶהֱט הַחֶרֶב הַמַּתְּהַפֶּכֶת, לְשָׂמֹר, אֶת-דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים. {ס}

- מה החשש בגינו האדם משולח מגן עדן?
- מהיכן משולח האדם? לאן הוא משולח?
- מה ההבדל בין גירוש לבין שילוח? מדוע נאמרו שתי הלשונות?
- מה הקשר בין עץ החיים לבין הגירוש?

בראשית רבה כא, ח

וַיִּגְרַשׁ אֶת הָאָדָם (בראשית ג, כד). רַבִּי יוֹחָנָן וְרַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לָקִישׁ. רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר כָּבֶת כֶּהֵן שְׁנֵתִיגְרָשָׁה וְאַיִנָּה יְכוּלָה לְחַזֵּר. רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן לָקִישׁ אָמַר כָּבֶת יִשְׂרָאֵל שְׁנֵתִיגְרָשָׁה וְהִיא יְכוּלָה לְחַזֵּר.

- על מה חולקים ר' יוחנן וריש לקיש?
- במה הם חלוקים?

ר' יוחנן וריש לקיש מבקשים להבין את אופי הגירוש מגן עדן. ניתן להציע שהמחלוקת היא אם מדובר בגירוש שלא ניתן להחזיר, כגירוש בת כהן, או מדובר בגירוש הפיך, שניתן לשוב בו למצב של "גן עדן מקדם".

- מה משמעות הגירוש לפי כל אחד מהפירושים?
- איזו אווירה, או איך נחוה הגירוש לפי כל אחת מהדעות?
- מהו לדעתכם היחס למקום, גן עדן, לפי כל אחת מהדעות?

דָּבָר אַחֵר, וַיִּגְרַשׁ, הֲרָאָה לוֹ חֶרֶפָן בֵּית הַמְּקֻדָּשׁ, הִיךְ מָה דִּאֲתָ אָמַר (איכה ג, טז): וַיִּגְרַס בְּחָצָץ שָׁנִי.

- מה הקשר בין חורבן בית המקדש לבין הגירוש מגן עדן?

נראה שגירוש גן עדן הוא מעין תבנית וסמל לקשר בין האדם לבין ה'. יסודו של כל גירוש וחורבן נעוץ בגירוש מגן עדן. אפשרות התיקון, הגאולה, בניית החורבן היא אולי גם הדרך לשוב לקשר של גן עדן מקדם.

אמרו חכמים סד אדם את ביתו בסיד ומשייר בו דבר מועט וכמה אמר רב יוסף אמה על אמה אמר רב חסדא כנגד הפתח... שנאמר (תהלים קלז, ה) אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני תדבק לשוני לחכי אם לא אזכריכי (בבא בתרא ס ע"ב)

- מה המטרה בהשאת חלק לא מסויד בכותלי הבית?
- כיצד לדעתכם שארית זו על הקיר יוצרת זיכרון?
- חורבן בית המקדש מתמצה בגעגוע ומוכא לידי ביטוי בחלק קטן לא מסויד. מה המשמעות של ביטוי הגעגוע? יצירת זיכרון?

”הגירוש מגן עדן הופך את האדם לסיפור של העולם. בגן העדן הוא התמזג עם הכל. מחוץ לגן העדן הוא נאלץ להתמודד עם הקנאה, עם התחרות, עם שאלת המיקום שלו בהירארכיה. ותמיד הוא ישתוקק לגן העדן. כשהוא יעמוד בחופה הוא ישתוקק לזוגיות ”כגן עדן מקדם”, הרמוניה של פנים אל פנים... ” (הרב בני לאו)

- מה מאפשר לנו הגעגוע לגן עדן לפי דברי הרב בני לאו?
- מה יצר אצלנו הגעגוע לגן עדן?
- האם יש ביטויי געגוע נוספים לגן עדן, למצב של גאולה?

סיפור העקירה מגוש קטיף נחוה אצל רבים כחויית גירוש וחורבן הן בקרב תושבי הגוש, הן בקרב מעגל רחב של אנשים שתמכו בהתיישבות בגוש קטיף. תהליך העקירה השפיע עליהם, טלטל אותם והשאיר אותם עם געגוע.

- מה יש בגעגוע הזה? כיצד יוצרים לו זיכרון? איך ניתן ללמד געגוע למקום?

התבוננות

נחלק למורים את מילות השיר ”פירות חמישה עשר” ונאזין לו יחדיו.

”פירות חמישה עשר”, (שלג על עירי)
מילים ולחן: נעמי שמר

הנה שוב ישוב, שמש לבבי.
ומשם תפוח זהב יביא.

שלג על עירי, כל הלילה נח.
אל ארצות החום אהובי הלך.

שלג על עירי, נח כמו טלית.
מארצות החום, מה הבאת לי.

שלג על עירי, והלילה קר.
מארצות החום לי יביא תמר.
שלג על עירי, והלילה הקר.
מארצות החום לי יביא תמר.

שלג על עירי, שלג על פני.
ובתוך הפרי כל געגועי.
שלג על עירי, שלג על פני.
ובתוך הפרי כל געגועי.

דבש התאנה, מתק החרוב.
ואורחת גמלים עמוסי כל טוב.
הנה שוב ישוב, שמש לבבי.
ומשם תפוח זהב יביא.

- היכן נמצאת כותבת השיר ולמה היא מתגעגעת?
- מה מסמלים הפירות לדוברת בשיר?
- הפירות בשיר מביאים איתם מלבד דרישת שלום גם מתיקות. איזו מתיקות יש בגעגוע?
- נזמין את המורים לחשוב על חפץ שברשותם הנושא בתוכו געגועים, ונבקשם לשתף בו את הקבוצה. בתיאור החפץ והגעגועים שהוא נושא בתוכו. מן האישי נעבור לכללי ונשאל: מדוע אנו זקוקים לחפצים וסימנים שיכילו את הגעגועים שלנו? (ניתן להזכיר שוב את השארית על הקיר כזכר לחורבן המקדש).
- איך ניתן לצמצם את המרחק הקיים היום בינינו לבין גוש קטיף? מהו הפרי שהייתם מציעים לאנשי הגוש, או שהייתם רוצים שיכיל עבורכם את הגעגוע לגוש קטיף?

השיר "פירות חמישה עשר" נכתב במקור למחזמר "מסעות בנימין השלישי" ומתייחס לט"ו בשבט ולמנהג אכילת פירות יבשים שהגיעו מארץ ישראל לאירופה, וביטאו את הקשר והגעגועים של יהודי הגולה לארץ. הדוברת בשיר מתגעגעת לאהובה ורואה בפרי שהגיע מארץ רחוקה, מעין דרישת שלום המסמלת את הכמיהה לצמצום המרחק עם האהוב שרחק.

הפנמה:

במהלך הלימוד וההתבוננות עסקנו בגעגוע ובחלל שנוצר בעקבותיו, ובכך שהגעגוע זקוק למקום שבו יוכל להיות מוכל: חפץ, סימן, פעולה, זמן ועוד.

סל געגועים

כל אדם בכל גיל נושא בתוכו איזה געגוע שהוא. נבקש מהמורים לחשוב על געגועים שיש לתלמידים בכיתתם או לכיתה כקבוצה. נניח במרכז החדר סל, וכל מורה יכתוב על פתק את הגעגוע מילה או במשפט קצר ויניח בסל. לאחר מכן נזמין את המורים לחשוב כיצד אפשר לתת לגעגוע הזה מקום במרחב הכיתתי (לדוגמה: שיחה אישית, סיפור ושיתוף, תמונה, טקס, לוח זיכרון).

גוש קטיף

ננכיח את הגעגועים לגוש קטיף באמצעות תערוכת מורים בחלל בית ספר. נזמין את המורים הרוצים בכך, לבחור טקסטים, תמונות, חפצים, יצירות אמנות וכדומה שהם ראו או יצרו בעצמם, ויש להם קשר לגוש קטיף ולגעגועים אליו. מטבע הדברים יהיו פערים בין המורים בקרבם לנושא, על כן ניתן להזמין את מי שהנושא קרוב לליבו במיוחד לשתף את קהילת המורים ואף את בית הספר בסיפור ובחיבור שלו לגוש קטיף.